

וגם את הגוי דן אנכי

א. בראשית | פרק טו

(יג) וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גַר הָיִיתָ בְּאֶרֶץ לֹא לְהֵם וְעַבְדָּם וְעַנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: (יד) וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנֹכִי וְאַחֲרָי כֵן יֵצְאוּ בְּרַקַּשׁ גָּדוֹל:

ב. רמב"ן

(א) וגם את הגוי אשר יעבדו. וגם לרבות ד' גליות על ששעבדו את ישראל, לשון רש"י. ועל דרך הפשט יאמר, כאשר דנתי את בניך בגלות וענוי על עון, גם את הגוי אשר יעבדו אדין על החמס אשר יעשו להם. והנכון בעיני, כי טעם וגם, אף על פי שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם, אף על פי כן אשפוט את הגוי אשר יעבדו על אשר יעשו להם, ולא יפטרם בעבור שעשו גזרתי:

(ב) והטעם כמו שאמר הכתוב (זכריה א יד) וקנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ואומר (ישעיה מז ו) קצפתי על עמי חללתי נחלתי הכבדת עולך מאד. וכן היה במצרים שהוסיפו להרע, כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם וחשבו למחות את שמם. וזה טעם דן אנכי, שאביא אותם במשפט, אם עשו כנגד עליהם או הוסיפו להרע להם. וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח יא), כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם (נחמיה ט י):

(ג) והרב נתן טעם בספר המדע (הלכות תשובה ו ה) לפי שלא גזר על איש ידוע, וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו, לפי שלא נגזר על איש ידוע. ולא נתכנו דבריו אצלי, שאפילו גזר שאחד מכל האומות יריע להם בכך וכך, וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה, ומה טעם בדבריו, כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלונית מעשה מן המעשים, המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חומס וחוטא נפשו, והעושה יפיק רצון ממנו, וכל שכן שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבדו, שיעבדו הגוי כולו, והם הלכו מעצמם למצרים. אבל הטעם כאשר כתבתי:

(ד)

וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה, אמרו בואלה שמות רבה (ל טו) משל לאדון שאמר לבנו "יעשה עם פלוני ולא יצערנו", הלך ועשה, אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערנו, כשנתרצה האדון לבנו גזר על מצעריו הריגה. כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים, עמדו עליהם ושעבדום בחוזק, אמר הקב"ה היה לכם לנהוג בם כעבדים ויעשו צרכיכם, אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א טו), עד כאן לשונם. ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל "ועבדום וענו אותם", אבל היא עקירתם לגמרי, וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א י), אינו בכלל עבדות וענוי, מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו, וימררו את חייהם בעבודה קשה וגו' והוא מה שאמר הכתוב (דברים כו ז) וירא את עניינו ואת עמלינו ואת לחצנו:

(ה) ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש. אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא, יש בעושה אותה דינים, כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגדו אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו, כאשר אמר ביהוה (מ"ב י ל) יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בנים רבעים ישבו לך על כסא ישראל, אבל אם שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו, יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוון, ועבירה הוא לו:

(ו) וכן הכתוב אומר בסנחריב (ישעיה י ה) הוי אשור שבט אפי וגו' בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו, ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו, ועל כן הענישו בסוף, כמו שנאמר (שם י יב) והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגו'. ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל, לכן כה אמר ה' [וגו'] הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור (ירמיה נ ז), והנה זו ראייה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל:



(ז) והנה נבוכדראצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלים, והוא וכל עמו נצטוו על כך מפי הנביא, כמו שכתוב (ירמיה כה ט) הנני שולח לך ולקחת את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים, וכתוב (שם לב כח) הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדראצר מלך בבל והציתו את העיר באש, ואף על בית המקדש עצמו אמר (שם כו ו) ונתתי את הבית הזה כשילה, והם יודעים כי מצות השם היא, כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו (שם מ ב) ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה', ואף על פי כן נענשו הכשדים כולם בסוף:

(ח) והיה זה מפני שני טעמים, האחד שגם הוא נתכון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו, כמו שכתוב בו (ישעיה יג יא) והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל, וכתוב (שם יד יג) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגו', וכתוב אעלה על במתי עב אדמה לעליון, וכתוב באומתו (שם מז ח) האומרת בלבבא אני ואפסי עוד, ואמר בו חבקוק (חבקוק ב ט) הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגו', והנה זה כענשו של סנחריב, ולכך אמר הכתוב (ירמיה ג יח) לכן כה אמר ה' הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור:

(ט) אבל היה במלך בבל עונש אחר, שהוסיף על הגזרה והרע לישראל יותר מאד, כמו שאמר בו (ישעיה מז ו) קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד, ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי, ולא יהיה לבבל שם ושאר גין ונכד (ישעיה יד כב), ונשמדה עירו לעולמים, שנאמר (שם יג יט) והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבעו שם ציים ושעירים ירקדו שם, ואמר בו הכתוב (ירמיה נא יא) כי נקמת ה' היא נקמת היכלו, וכתוב (שם נא לה לו) חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי אל יושבי כשדים תאמר ירושלים, לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך, ופסוקים רבים כאלה:

ג. משך חכמה

(יג) ועבדום וענו אותם וכו' - הרמב"ן האריך על דברי הרמב"ם (ה' תשובה ספ"ו) שלא נראו דבריו בעיניו שאם עשה אחר קיום מצות השי"ת הלא הוא זריו ונשכר, ויפה אמר אילו אמר הכתוב בלשון צווי שיעבדו במ הגוים, אבל כאן אמר דרך ספור ועבדום וענו אותם ולכן נענשו. שמן הדין אין רשאי ב"ג' דהוהרו על הדינים, ובפרט להיות כפויי טובה שהם נתעשרו מיוסף ולמדו חכמה מאתו ולא ידעו את יוסף, לכן נענשו. ואשכחן דוגמתו דהאומר כל הרוצה לתרום יבוא ויתרום מועיל לענין תרומה ואלו כל התורם אינו מפסיד לא מועיל לרבינו נסים בנדרים ל"ו עיי"ש דבאומר כל הזן אינו מפסיד לא מחוייב לשלם לו ולא שליחותיה עביד יעו"ש ואכמ"ל. כן הכא כיון שנאמר בלשון ספור לא בלשון צווי לא היו רשאים לעבור דיני ז' מצות ופשוט. וזה מכוון הגמ' (פסחים גג:) צפרדעים שלא נצטוו על קידוש שם דכתיב ועלו ובאו בביתך וכו' ובתנוריק דרך ספור לא בלשון צווי.

ד. אור החיים

והנה הרמב"ם ז"ל בספר המדע (הל' תשובה פ"ו) כתב כי טעם חיוב האומות המשעבדים הוא לצד שלא אמר ה' אומה פלונית וכו' והשיגוהו הרמב"ן וראב"ד כי מה בכך סוף סוף מצוה עושים בקיום דבר מלך. ופירש הרמב"ן כי העונש הוא לצד שהוסיפו לענות יותר מידי העבודה אשר גזר ה', ולדבריו אין האומות נענשים אלא על תוספת עינוי.

והנכון בעיני הוא כי כל האומות חייבין ליענש על כל העינוי והצער אשר יריעו לנו והחקירה מעיקרה אינה צודקת, כי האומות טעם אשר יענונו הוא לצד הבדלתנו מהם וקיום המצות אשר אנו מקיימין, וצא ולמד אם היו ישראל עובדים לטלה והיו לעם אחד במצרים לא היו המצריים משתעבדים בהם והיו כאחיהם המצריים, וכן בכל אומה ואומה אשר תשעבד ישראל ותריע, הטעם הוא לצד היותנו נחלת שדי:

ומעתה מה מקום לטענת שהם שלוחי אל הגוזר, והלא אל גזר על אשר עברו ענף אחד מדבריו, והם מריעים על שאינם עוברים כל התורה והיו ככל הגוים בית ישראל, והוא אומרו (זכריה א טו) אני קצפתי מעט, פירוש על אשר עברו על חלק מהתורה קצפתי מעט, והם האומות המיסרים את ישראל אדרבה עוזרים באמצעות העינוי לרעה לעבור על הכל, וכן הוא שהעובר על הדת פוטרים אותו מכל רע ומטיבין לו, והוא אומרו וגם את הגוי, אני אתדיין עמו כי אני יודע מחשבות אדם ותחבולותיו וטעם העינוי שאינו לצד קיום מצות ה' שגזר עליהם כן, וממוצא דבר אתה יודע כי הגדיל אויב עשות רשע כיון שמיסר לצד שנאתו אין שנאה כשנאת הדת, ופשוט הוא כי יתאכזר עליהם בהפלגה.